

حریم خصوصی کودک و حق والدین بر تربیت^۱

دکتر لیلا سادات اسدی^۲

مدرس دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

چکیده

حریم خصوصی، قلمروی از زندگی شخصی است که عرفاً و قانوناً انتظار می‌رود دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند و بر آن کنترل نداشته باشند. قائل بودن به حریم خصوصی کودک ظاهراً با تکلیف والدین به تربیت او تعارض دارد؛ زیرا تربیت کودک مستلزم کنترل و نظارت بر ارتباط با دیگران و اطلاعات در دسترس اوست که با توسعه فن‌آوری‌های ارتباطاتی و اطلاعاتی، نمود بیشتری یافته است. کنوانسیون حقوق کودک با لحاظ کردن امکان دخالت بر اساس قانون، لزوم لحاظ کردن منافع عالی‌ه کودک، و اولویت حق بر تربیت بر حق حریم خصوصی کودک، راه را برای ورود به این حریم و تربیت کودک بازمی‌گذارد؛ اما قوانین ایران از جهت تبیین حق کودک بر حریم خصوصی و تعیین ضابطه‌های نقض آن ناقص است.

مقاله حاضر در پاسخ به این پرسش پژوهشی که چگونه می‌توان بین حریم خصوصی کودک و حق والدین بر تربیت، راه حل قانونی پیدا کرد، به واکاوی قوانین داخلی ایران و اسناد بین‌المللی می‌پردازد و سرانجام راه‌حل‌های رفع تعارض را نشان می‌دهد.

واژگان کلیدی

حریم خصوصی، کودک و نوجوان، کنوانسیون حقوق کودک، آزادی اطلاعات،

تربیت

۱- دریافت مقاله: ۸۸/۵/۱۱؛ پذیرش مقاله: ۸۸/۶/۴

۲- مدیر گروه حقوق خانواده در مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه امام صادق (علیه السلام) و معاون قضایی دادستان تهران.

حق بر حریم خصوصی که از آن به «حق خلوت» نیز تعبیر شده است یکی از حقوق مطرح در اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی کشورها است. کودک^۱ به عنوان فرد انسان نیز مشمول حمایت‌های قانونی در حفظ حقوق و از جمله حق بر خلوت است. از سوی دیگر تکلیف والدین یا سرپرستان قانونی کودک بر ایجاد زمینه‌های رشد و تربیت او، مستلزم دارا بودن حق نظارت و کنترل بر رفتار کودک است که ظاهراً محل حق حریم خصوصی کودک می‌باشد. این نوشتار با طرح بحث حریم خصوصی، تعارض این حق را با تکلیف والدین به تربیت کودک و راهکارهای اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی را در رفع این تعارض مورد بررسی قرار می‌دهد.

مفهوم حریم خصوصی

حریم خصوصی بخشی از امنیت و آزادی افراد است که در ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر^۲ (۱۹۴۸) بر آن تصریح شده است (*Brownlie and S. Goodwin, 2006, P.225*). میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۳ نیز در ماده ۱۷ به منع مداخله در زندگی خصوصی، خانواده، مکاتبات و اقامتگاه افراد تصریح نموده و لزوم حمایت از افراد در مقابل چنین مداخلات و تعرض‌هایی را مورد توجه قرار داده است (*Ibid, P.364*).

تصریح به حریم خصوصی در اسناد بین‌المللی به قطعنامه کنگره استکهلم (۱۹۷۷) بر می‌گردد که حق حریم خصوصی را عبارت از حق فرد بر آن می‌داند که هر گونه که بخواهد زندگی کند و مداخله در زندگی خصوصی و خانوادگی و داخلی فرد، افشای امور مربوط به زندگی خصوصی او، استفاده از اسم، هویت و

۱- منظور از کودک در این نوشتار، فرد زیر سن هجده سال (ماده یک کنوانسیون حقوق کودک) است. در خصوص مفهوم کودک در حقوق ایران ر.ک به: *اسدی، ۱۳۸۶، ص ۵-۳*

2-Universal Declaration of Human Rights (1948)

۳- ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر: «احدی در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه یا مکاتبات خود نباید مورد مداخله‌های خودسرانه قرار گیرد...».

4-International convenient on Civil and Political Rights (1966) .

عکس او، توقیف مکاتبات، استفاده از مخابرات کتبی یا شفاهی، افشای اطلاعاتی که از او کسب شده، حفظ اسرار شغلی و حرفه‌ای و غیره بر خلاف قاعده را از موارد ناقض این حق می‌داند. تعریف قطعنامه استکهلم به حوزه یا مکان خاص اشاره ندارد، حال آن که حریم خصوصی، حوزه یا مکان مشخص را در بردارد. برخی با توجه به این موضوع، در تعریف حریم خصوصی آورده‌اند: «محدوده‌ای از زندگی شخصی است که به وسیله قانون و عرف تعیین شده و ارتباطی با عموم ندارد؛ به نحوی که دخالت دیگران در آن ممکن است باعث جریحه‌دار شدن احساسات شخص یا تحقیر وی نزد دیگران به عنوان موجود انسانی گردد (رحمدن، ۱۳۸۴، ش ۷۰، ص ۱۲۹). در احصا قلمرو حریم خصوصی به مواردی از جمله حق زندگی، حق مصونیت اموال، حق آزادی رفت و آمد و اختیار مسکن و حق زندگی خصوصی اشاره کرده‌اند (جعفری دولت آبادی، ۱۳۸۵، ش ۱، ص ۴۹). به نظر می‌رسد قلمرو حریم خصوصی را به طور کلی می‌توان بر دو نوع فیزیکی و اطلاعاتی محدود نمود. قلمرو فیزیکی شامل محل سکونت و محل کار است و حریم اطلاعاتی نیز شامل کلیه اطلاعات متعلق به فرد است که بدون تمایل او نباید مورد تعرض قرار گیرد. مطابق بند یک ماده ۸ کنوانسیون حقوق بشر اروپایی^۱ «هر کس حق دارد که حرمت زندگی خصوصی و خانوادگی، خانه و مکاتبات وی حفظ شود» (Mow bray , 2007, P.486).

برای شناسایی مقوله حریم خصوصی و مصادیق آن دو ضابطه ارائه شده است:^۱ ضابطه نوعی که در آن، جنبه‌هایی از زندگی انسان‌ها نوعاً یا عرفاً حریم خصوصی آنها محسوب می‌شود و مورد توجه قرار می‌گیرد، مانند روابط زناشویی که ورود آن به حریم خصوصی نیاز به توجیه ندارد؛ دیگر، ضابطه شخصی که به انسان حق می‌دهد برخی جنبه‌های زندگی خود را که نوعاً یا عرفاً از شمول حریم خصوصی خارج است، جزء مسائل شخصی و داخل در قلمرو

1-European Convention on Human Rights

۲- بنگرید به: انصاری، ۱۳۸۷، ص ۱۹۷.

خصوصی خود اعلام کند.

حریم خصوصی کودک در اسناد بین‌المللی

صرف‌نظر از اسناد بین‌المللی که به حقوق بشر به طور عام پرداخته‌اند، کنوانسیون حقوق کودک به طور خاص به حریم خصوصی کودک اشاره نموده و ماده ۱۶ آن چنین مقرر داشته است: «۱- در امور خصوصی، خانوادگی یا مکاتبات هیچ کودکی نمی‌توان خودسرانه یا غیرقانونی دخالت کرد یا هتک حرمت نمود. ۲- کودک در برابر این گونه دخالت‌ها یا هتک حرمت‌ها مورد حمایت قانون قرار دارد» (Brown lie, op.cit, P.434). همچنین ماده ۱۳ کنوانسیون با پذیرش حق کودک بر آزادی ابراز عقیده، این حق را شامل آزادی در جست‌وجو، دریافت و رساندن اطلاعات و عقاید از هر نوع می‌داند و ماده ۱۴ نیز به حق آزادی فکر، عقیده و مذهب برای کودک اشاره دارد (Ibid, P.433-434). با این وصف باید گفت حریم خصوصی کودک در قلمرو اطلاعات و عقیده به طور خاص در کنوانسیون حقوق کودک مورد حمایت قرار گرفته است و عدم توجه کنوانسیون به قلمروهای فیزیکی حریم خصوصی (مسکن و محل کار)، ناشی از عدم موضوعیت این قلمروها به طور اختصاصی برای کودک است.

حمایت از حریم خصوصی کودک در قوانین و مقررات ایران

عنوان «حریم خصوصی» در قوانین ایران فاقد سابقه است، اما با توجه به تعریف حریم خصوصی و تعیین قلمرو آن باید گفت قانونگذار ایران از ابتدای قانونگذاری، احترام به مصادیق این حق را مورد توجه قرار داده است. قانون اساسی مشروطیت مصوب ۱۳۲۴ هـ در باب حقوق ملت در سه اصل، رعایت احترام مصادیق حریم خصوصی را ضروری شمرده است. اصل سیزدهم به حرمت منزل و خانه، اصل بیست و دوم به محفوظ بودن مراسلات پستی از ضبط و کشف، بالاخره اصل بیست و سوم به ممنوعیت افشاء و توقیف مخابرات

تلگرافی اشاره کرده است (روزنامه رسمی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۵).

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در اصول متعدد، مصادیقی از حریم خصوصی را مورد حمایت قرار داده است. مانند حریم خصوصی مسکن، (اصل ۲۲)، حریم خصوصی عقاید (اصل ۲۳) و حریم خصوصی مکاتبات و مخابرات (اصل ۲۵). ضمانت اجرای این اصول در ارتباط با فناوری‌های نوین ارتباطاتی و اطلاعاتی، در قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸/۳/۲۰ مورد توجه قرار گرفته است. از جمله ماده ۳ لایحه، کسی را که به طور عمدی و بدون مجوز قانونی، داده‌های در حال انتقال در یک ارتباط خصوصی را شنود یا دریافت کند، مستوجب مجازات قرار داده است. همچنین است ماده ۱۷ که کسی را که به وسیله سیستم رایانه‌ای یا مخابراتی، صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی و خانوادگی یا اسرار دیگری را به جز موارد قانونی، بدون رضایت او منتشر نماید یا در دسترس دیگران قرار دهد. بعضی از مواد قانون مجازات اسلامی از قبیل ماده ۵۷۰ (سلب آزادی شخصی افراد توسط مقام‌ها و مامورین دولتی)، ماده ۵۸۰ (ورود توسط مأمورین دولتی به منزل غیر بدون اجازه)، ماده ۵۸۲ (بازرسی یا ضبط مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص توسط مامورین دولتی) و ماده ۶۹۹ (تهدید به افشاء سر)، به حمایت از مصادیق حریم خصوصی پرداخته است.

لایحه حمایت از حریم خصوصی که در تاریخ ۱۳۸۴/۵/۱۶ توسط دولت هشتم به مجلس هفتم تقدیم شد، با تعریف حریم خصوصی^۱ با اعتقاد به لزوم رعایت قلمروهای حریم خصوصی افراد، تشریفات ورود به این حریم را در موارد

۱- ماده یک لایحه حریم خصوصی: «حریم خصوصی قلمروی از زندگی هر شخص است که شخص عرفاً یا با اعلان قبلی در چارچوب قانون، انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند و یا به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته یا در آن قلمرو، وی را مورد تعرض قرار ندهند. جسم، البسه و اشیا همراه افراد، اماکن خصوصی و منازل، محل‌های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران، حریم خصوصی محسوب می‌شود» (www.majlis.ir).

ضرورت و به موجب قانون مشخص کرده بود. از جمله نحوه تفتیش و بازرسی اماکن و منازل اشخاص یا مراسلات پستی توسط ضابطان. این لایحه که مورد مخالفت برخی نمایندگان مجلس شورای اسلامی قرار گرفت، از دور کار مجلس خارج گردید، اما عدم تصویب این لایحه به منزله عدم اعتبار حق افراد به حریم خصوصی نیست، بلکه قوانین متعددی، حوزه‌هایی از حریم خصوصی را مورد توجه قرار داده‌اند از جمله قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۷۸ و ماده واحده احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳.

هم چنان که ملاحظه شد، قوانین ایران نه تنها حریم خصوصی کودک را به طور خاص مورد توجه قرار نداده‌اند، بلکه عنوان حریم خصوصی را نیز کاملاً شناسایی نکرده‌اند. اما از آنجا که ایران در سال ۱۳۷۲ به کنوانسیون حقوق کودک ملحق شده است و با عنایت به این که مطابق ماده ۹ قانون مدنی «مقررات عهودی که بر طبق قانون اساسی بین دولت ایران و سایر دول منعقد شده باشد، در حکم قانون است» و اصل ۷۷ قانون اساسی نیز به این امر تصریح دارد، لذا باید گفت کنوانسیون حقوق کودک که ماده ۱۶ آن به طور خاص به حریم خصوصی کودک اشاره کرده است، برای دادگاه‌های ایران لازم‌الاجرا می‌باشد.

حق کودک بر تربیت و ارتباط آن با حریم خصوصی او

تربیت به معنی پرورش دادن استعدادهاست (مطهری، ۱۳۶۲، ص ۴۲). و همچنین گفته شده است: «تربیت مهارت زیستن در اجتماع است» (فیرحی، ۱۳۸۲، ص ۱۳۱). مهارت زیستن نیز از پرورش استعدادهای عقلی، اخلاقی، دینی و هنری به وجود می‌آید و تربیت به فعلیت رساندن استعدادهای بالقوه کودک است. لوح سفید وجود کودک هر نقطه‌ای را که بر آن رقم زنی به آسانی می‌پذیرد و نمودار می‌سازد و خمیر مایه آن به هر شکل که بخواهی در می‌آید. به فرمایش حضرت علی (علیه السلام) دانش در کودکی مانند نقش پایدار بر سنگ است. ابزارهای ارتباط

کودک با بیرون از وجود خود همانا گوش و چشم است که با آن می‌بیند و می‌شنود و قلب (عقل) است که با آن به تجزیه و تحلیل شنیده‌ها و دیده‌ها پرداخته و آن را باور می‌کند یا رد می‌نماید.

اسلام، تربیت را به عنوان حق کودک به شمار آورده و در کتب فقهی بابتی تحت عنوان احکام اولاد در مبحث نکاح به حقوق کودک در برابر والدین از قبیل حق آموزش و حق تربیت اختصاص یافته است. قوانین ایران نیز تا حدی به تکلیف والدین در برابر کودک پرداخته‌اند. در باب تربیت کودک، ماده ۱۱۰۴ قانون مدنی زوجین را مکلف به معاضدت در تربیت اولاد نموده است. ماده ۱۱۶۸ همین قانون نگهداری اطفال را حق و تکلیف ابویین دانسته است و به خطر افتادن تربیت اخلاقی طفل در اثر عدم مواظبت و انحطاط اخلاقی پدر یا مادری که طفل تحت حضانت اوست، از جهات سلب حضانت از والدین شناخته شده است (ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی). در مقابل، ماده ۱۱۷۷ قانون مدنی مقرر داشته است که «طفل باید مطیع ابویین خود بوده و در هر سنی به آنها احترام بگذارد» و ماده ۱۱۷۹ همین قانون نیز به ابویین حق تنبیه طفل را داده و البته آنان را از تنبیه طفل خارج از حد تأدیب، منع نموده است. در قوانین جزایی نیز به حق و تکلیف والدین به تربیت طفل توجه شده است.^۱

اسناد بین‌المللی مرتبط با کودک نیز به حق کودک بر تربیت توجه کرده‌اند از جمله بند ۲ ماده ۱۴ کنوانسیون حقوق کودک، کشورهای عضو را مکلف نموده حقوق و تکالیف والدین و حسب مورد سرپرستان قانونی را در هدایت کودک برای اعمال حقوق خود به روشی هماهنگ با توانایی‌های بالنده وی محترم بشمارند. ماده ۱۸ همین کنوانسیون نیز با تأکید بر مسئولیت مشترک هر دو والد در پرورش و رشد کودک، دولت‌ها را مکلف به مساعدت لازم به والدین و

۱- مطابق بند یک ماده ۵۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵، اقدامات والدین و اولیا قانونی و سرپرستان صغار و محجورین که به منظور تأدیب یا حفاظت آنها انجام شود، مشروط به اینکه اقدامات مذکور در حد متعارف تأدیب و محافظت باشد» جرم محسوب نمی‌شود.

سرپرستان قانونی کودک در جهت ایفای مسئولیت خود در پرورش کودک نموده است (امیر ارجمند، ۱۳۸۱، ص ۲۰۴).

لازمه تربیت کودک، شناخت وی و کنترل و نظارت بر ارتباطات اوست. شناخت ویژگی‌های ورودی یادگیرندگان هم از ضرورت‌های کار معلمی است (سیف، ۱۳۸۳، ص ۱۶۲). این شناخت تا وقتی که کودک تحت نظارت و کنترل خانواده قرار دارد، به آسانی صورت می‌گیرد؛ اما امروزه دو فرآیند، چنین کنترلی را مشکل ساخته است: اول جهانی شدن، دوم فناوری‌های نوین ارتباطاتی و اطلاعاتی. این دو از هم بیگانه نیستند و در واقع فناوری‌های نوین به جهانی شدن و تسریع روند آن، کمک می‌کند.

جهانی شدن «فرآیند افزایش ارتباطات بین جوامع است، به گونه‌ای که وقایع و تحولات یک گوشه از جهان به طور فزاینده‌ای به مردم و جوامع دیگر سوی جهان تأثیر می‌گذارد (بیلیس و اسمیت، ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۳۳). جهانی شدن مرزهای میان کشورها و ملت‌ها را محو می‌کند و در حال ادغام فرهنگ‌ها و محو فرهنگ‌های ملی است که در این راستا تربیت کودکان بیش از همه تحت تأثیر قرار می‌گیرد. تهدید زیربنایی این پدیده که جنبه معرفتی دارد، فلسفه پرورشی نظام آموزش و پرورش را در کشور ما تهدید می‌کند. در شرایط جهانی شدن، تربیت کودکان از دست والدین خارج می‌شود و حتی «نظام تربیتی از انحصار دولت خارج می‌گردد» (فیرحی، ۱۳۸۲، ص ۱۳۵). این وضعیت را سرگشتگی تربیتی نام نهاده‌اند. فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطاتی، تأثیر شگرفی بر این پدیده دارند. ماهواره و اینترنت و به طور کلی هر وسیله ایجادکننده فضای مجازی، با سهولتی باور نکردنی دنیایی از اطلاعات و القائات را پیش چشم کودک نمودار می‌سازد و امکان ارتباط کودک با جهان را فراهم می‌سازد و این ارتباط سریع و آسان، کنترل و نظارت والدین بر کودک را که لازمه شناخت کودک و یافته‌های او به عنوان اولین سنگ بنای تربیت است، با چالش روبه‌رو می‌سازد. از سوی دیگر، امکان محافظت از اطلاعات جمع‌آوری شده از فضای مجازی با رمزهای شخصی، راه ورود والدین را به

علاقه‌ها و سلیقه‌های کودک که بر اساس اطلاعات جمع‌آوری شده محک زده می‌شود، می‌بندد. این در حالی است که در جامعه امروزی، نسل قدیم (والدین) کمتر از فرزندان خود با فناوری‌های نوین ارتباطی آشنایی دارند و این شکاف، امکان نظارت و کنترل بر کودک را کم کرده یا از بین می‌برد. امروزه حریم خصوصی اطلاعاتی و ارتباطی کودک نسبت به گذشته بسیار متحول شده و دامنه آن گسترش یافته است. کودک دیروز با چند هم‌کلاسی یا همسایه خود ارتباط داشت و اطلاعاتی را از جعبه رادیو و تلویزیون و بعضاً جراید و نشریات کسب می‌کرد، اما کودک امروزی با فشردن چند دکمه با جهانی مرتبط می‌شود و اطلاعات متنوع و بدون محدودیت به دست می‌آورد. از سوی دیگر کودک دیروزی بیشتر از کودک امروزه تحت نظارت بود. بدین معنا که والدین اگر فرزندشان ساعتی بیش از آنچه که باید، در خارج از منزل می‌ماند به جست‌وجوی علت برمی‌خاستند، اما امروزه اگر کودک ساعت‌ها در فضای سایبر رایانه خود پرسه زند، نگرانی کمتری برای اولیا دارد و آنها از این که فرزندشان در منزل است، خرسندند. ویژگی‌های بدون مرز و ناملموس بودن فضای سایبر، موجب می‌شود اولیا از انبوه شدن حریم خصوصی اطلاعاتی و ارتباطی کودک خود و به تبع از نیازهای تربیتی وی غافل بمانند.

چگونگی سازگاری تکلیف اولیا به تربیت طفل و حق کودک بر حریم

خصوصی

در پاسخ به این سؤال که آیا تکلیف دینی، اخلاقی و قانونی اولیا به تربیت کودک با احترام به حریم خصوصی او در تعارض است، باید ابتدا به محدودیت‌های حق حریم خصوصی در بعد اطلاعاتی و ارتباطاتی پرداخت و سپس راهکارهای قوانین و مقررات را در تضمین سلامت اخلاقی این حریم برای کودک مورد توجه قرار داد.

۱- جهات و شرایط ورود به حق حریم خصوصی کودک: هر حق و آزادی

می‌تواند به حکم قانون یا ضرورت‌های یک جامعه دموکراتیک در معرض تشریفات یا محدودیت‌هایی قرار گیرد. این تشریفات و محدودیت‌ها می‌تواند «در راستای امنیت ملی، تمامیت ارضی، امنیت عمومی و با هدف جلوگیری از بی‌نظمی یا جنایت، حمایت از سلامت یا مسائل اخلاقی، حمایت از شهرت و اعتبار و دیگر حقوق سایرین» باشد.^۱ کمیته حقوق بشر که برای نظارت بر هماهنگی عملکرد کشورهای عضو میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی تشکیل شده است، در تفسیر ماده ۱۷ میثاق اعلام کرده است که «هیچ نوع مداخله در حریم خصوصی دیگران مجاز نیست مگر در موارد پیش‌بینی شده در قانون».^۲ لذا حق بر حریم خصوصی مطلق نبوده، بنابر زمان، مکان و وضعیت، قابل تحدید است. عوامل و اوضاع و احوالی برای احراز متعارف، معقول و مشروع بودن حریم خصوصی ذکر شده است.^۳ محدودیت‌هایی بر حریم خصوصی کودک وارد می‌شود که ذیلاً بررسی می‌گردد.

الف - قانونی بودن دخالت: ماده ۱۶ کنوانسیون حقوق کودک ورود به حریم خصوصی کودک را به طور غیرقانونی منع کرده است. بنابراین، نقض این حریم، مطابق قانون ممکن است. طبق تفسیر ملل متحد واژه «غیرقانونی»^۴ بدین معناست که هیچ مداخله‌ای نباید صورت گیرد مگر در مواقع پیش‌بینی شده توسط قانون. مداخلاتی که توسط کشورها صورت می‌پذیرد نیز تنها در صورتی ممکن است که بر پایه قانون باشد و با تمهیدات و اهداف میثاق همخوانی داشته باشد.^۵

۱- بگریید به: کری و ساتنبرز، ۱۲۱۶، ص ۱۶۴-۱۶۵.

2 - General Comment, 1988, para:3

۳- این موارد شامل عمومی یا خصوصی بودن مکان نقض حریم خصوصی، عادی یا حساس بودن موضوع جرایم خصوصی، استفاده احتمالی از اطلاعات حاصل از نقض حریم خصوصی، وسایل و روش‌های نقض حریم خصوصی، وضعیت یا موقعیت مدعی نقض حریم خصوصی، رضایت یا عدم رضایت فرد نسبت به نقض حریم خصوصی، وجود یا نبود رابطه بین مدعی حریم خصوصی و نقض‌کننده آن است. بگریید به:

انصاری، ۱۲۱۶، ص ۲۳-۲۹

4 - Arbitrary

5 - Unlawful

ب - خودسرانه نبودن دخالت: اصطلاح «خودسرانه»^۱ در ماده ۱۶، دخالت‌هایی را در بر می‌گیرد که اگر چه در قانون مجاز شمرده شده، اما مستبدانه محسوب می‌شود. این عبارت، دولت‌ها را از امکان نقض حریم خصوصی کودک توسط قانون به طور غیرضروری و به گونه‌ای که با اهداف کنوانسیون همسو نباشد، منع می‌کند. در تبیین مفهوم «مداخله خودسرانه»، دو ضابطه «معقول» و «منطقی» بودن مداخله تحت هر شرایطی مورد توجه مفسران این ماده قرار گرفته است (بند ۴ تفسیر).

ج - انطباق مداخله با «منافع عالی‌ه کودک»:^۲ مطابق بند یک ماده ۳ کنوانسیون حقوق کودک، «تمام اقدام‌های مربوط به کودک که توسط مؤسسات رفاه اجتماعی عمومی یا خصوصی، دادگاه‌ها، مقام‌های اجرایی یا ارگان‌های حقوقی انجام می‌شود، منافع کودک از اهم ملاحظات می‌باشد»^۳. بنابراین در تعارض بین منافع عالی‌ه کودک و مصالح جامعه و دیگران از قبیل والدین، اولویت با منافع عالی‌ه کودک است. تشخیص منافع عالی‌ه کودک نیاز به تعیین معیارهایی دارد، اما این معیارها نباید غیرقابل انعطاف باشد؛ زیرا منافع عالی‌ه هر کودکی باید با عنایت به وضعیت و شخصیت او تفسیر شود. در این خصوص، گفته شده است «دست‌های از عوامل را باید در تأمین منافع عالی‌ه کودکان در نظر گرفت که این عوامل با توجه به وضعیت خاص هر کودک متغیرند؛ اما همواره باید به نظرات کودک و خانواده او، فهم کودک از زمان، نیاز کودک به ادامه زندگی و حقوق انسانی وی توجه نمود» (ون بورن، ۱۳۷۸، ص ۲۷).

د - انطباق حق حریم خصوصی کودک با حق و تکلیف والدین به تربیت طفل: تربیت همانند حریم خصوصی، حقی برای کودک، و از سوی دیگر، حقی و تکلیفی برای والدین محسوب می‌شود. بند ۲ ماده ۱۴ کنوانسیون حقوق کودک،

۱- تفسیر عمومی شماره ۱۶، جلسه سی و دوم، ۱۹۸۸م.

2- The best interest of the child

۳- همین موضوع در اصل ۲ اعلامیه حقوق کودک بدین شکل لحاظ شده است: «... در وضع قوانین بدین منظور منابع کودکان باید بالاترین اولویت را داشته باشد».

احترام به حقوق و وظایف والدین و سایر سرپرستان قانونی کودک در هدایت کودک در جهت اعمال حقوق وی را به صورتی که باعث اعتلای استعدادها و توانایی‌های کودک شود، توسط دولت‌های عضو، ضروری دانسته است. بند یک ماده ۱۸ پذیرفته است که مسؤولیت عمده در رشد و پیشرفت کودک بر عهده والدین یا قیم کودک است و اساسی‌ترین مسأله برای آنها حفظ منافع عالیه کودک می‌باشد و حق کودک مبنی بر حمایت در برابر اعمال زیان‌بار روحی، معنوی و اخلاقی در بند یک ماده ۳۲ مورد تصریح قرار گرفته است.

بنابراین، احترام به حریم خصوصی کودک منوط به عدم تعارض آن با حق کودک بر تربیت است که بر عهده والدین می‌باشد. در تعارض این دو حق، حفظ منافع عالیه کودک ایجاب می‌نماید، تربیت در اولویت قرار گیرد.

ه- سایر استثناها: ورود به حریم خصوصی افراد به طور کلی و کودک به طور خاص، دارای استثناهایی است که در قوانین کشورها مورد پذیرش قرار گرفته است. از جمله این استثناهای حفظ امنیت ملی و اسرار دولتی، ایمنی و سلامتی افراد و تحقیقات قانونی است.^۱ بند یک ماده ۱۳ به حق کودک بر آزادی جست‌وجو، دریافت و رساندن اطلاعات و عقاید از هر نوع اشاره دارد؛ اما بند ۲ همین ماده، آزادی اطلاعات را منوط به محدودیت‌های خاص به شرح زیر نموده است:

الف - برای احترام به حقوق یا آبروی دیگران.

ب - برای حفاظت از امنیت ملی یا نظم عمومی یا به خاطر سلامت عمومی و یا مسایل اخلاقی.

به هر حال، در نظر گرفتن این محدودیت‌ها در این اصل منوط به دو شرط تصریح در قانون و نیز ضرورت است. همچنین بند ۳ ماده ۱۴ کنوانسیون، حفظ امنیت، سلامت، اخلاق عمومی و حقوق و آزادی‌های اساسی دیگران را از محدودیت‌های آزادی ابراز عقیده و مذهب قرار داده است. مع‌هذا استثناهای

۱- برای آگاهی بیشتر بنگرید به: انصاری، ۱۳۸۷، ص ۱۵۰-۱۵۱.

قانونی باید مضیق باشد و «اصل تعرض ناپذیری مکاتبات حاکم است» (قاضی، ۱۳۸۲، ص ۱۴۶).

۲- راهکارهای قانونی در تضمین سلامت حریم خصوصی کودک

در کنار حق حریم خصوصی، حفظ سلامت حریم خصوصی کودک به ویژه از بعد اطلاعات و عقاید، حق دیگری است که باید مورد توجه قرار گیرد. بدین معنا که کودک حق دارد از ورود اطلاعات مضر به سلامت اخلاقی، شخصیت، روح و روان و حتی جسم خود مصون بماند. راهکارهای مصون ماندن کودک از این بُعد، در اسناد بین‌المللی و قوانین و مقررات داخلی ایران موضوع بحث این بخش از مقاله است:

الف - اسناد بین‌المللی: اصل دوم اعلامیه حقوق کودک (۱۹۵۹) مقرر داشته است که «کودک باید از حمایت ویژه برخوردار شود و امکانات و وسایل ضروری جهت پرورش بدنی، فکری، اخلاقی و اجتماعی وی به نحوی سالم و طبیعی و در محیطی آزاد و محترم توسط قانون یا مراجع ذی‌ربط در اختیار وی قرار گیرد» (امیرارجمند، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۱۹۴). این اصل وضع قوانین بدین منظور را با توجه به منافع کودکان به عنوان بالاترین اولویت، از تکالیف دولت‌ها دانسته است. اصل ششم این اعلامیه نیز به پرورش کودک در محیطی با امنیت اخلاقی تأکید کرده است. کنوانسیون حقوق کودک نیز محورهای اصولی را پیش روی دولت‌ها گذارده است تا با قانونگذاری صحیح، در جهت حفظ امنیت اخلاقی، معنوی و جسمی کودک در حریم خصوصی‌اش اقدام نمایند. از جمله این اصول عبارتند از:

- ۱- تشویق رسانه‌های گروهی به انتشار اطلاعات و مطالب دارای فایده اجتماعی و فرهنگی برای کودک و تشویق همکاری‌های بین‌المللی در جهت تولید، مبادله و انتشار این گونه اطلاعات (بند الف ماده ۱۷).
- ۲- تشویق تولید و انتشار کتاب‌های کودکان (بند ج ماده ۱۷).
- ۳- تشویق توسعه خط مشی‌های مناسب در جهت حمایت از کودک در برابر

اطلاعات و مطالبی که به سعادت وی آسیب می‌رساند (بند هـ ماده ۱۷).
۴- تکلیف به برخوردار نمودن کودکان از استاندارد مناسب زندگی برای توسعه اخلاقی و اجتماعی و روحی (بند یک ماده ۲۷).
۵- جلوگیری از تشویق یا وادار کردن کودکان برای درگیری در فعالیت‌های جنسی و استفاده استثماری از آنان در فاحشه‌گری و سایر اعمال غیرقانونی جنسی و در اعمال و مطالب مستهجن و رکیک^۱ (ماده ۳۴).

۲- قوانین داخلی

قوانین ایران نیز تا حدی به حفظ سلامت حریم خصوصی اطلاعات و ارتباطات کودک توجه کرده است. در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۰۴ تشویق فرد زیر هجده سال به فساد اخلاق یا شهوترانی، تسهیل این موارد یا تهیه وسیله ارتکاب اعمال منافی عفت برای او (ماده ۲۱۱)، تجارت و توزیع و نگهداری نوشته، طرح، نقاشی، تصاویر، مطبوعات یا هر شیء دیگری که عفت یا اخلاق عمومی را لکه‌دار می‌نماید و در معرض انظار گذاردن آنها (ماده ۲۱۳ مکرر) را جرم‌انگاری نموده و استثنای وارد بر ماده ۲۱۳ مکرر را که ارتکاب این اعمال برای مقاصد علمی است، در مورد افراد زیر هجده سال جاری ندانسته است.

قانون «نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند»، مصوب ۱۳۷۲، در ماده ۳ عوامل اصلی توزیع و تکثیر عمده آثار سمعی و بصری مستهجن را مستوجب مجازات حبس، جریمه و ضبط تجهیزات دانسته است.

تبصره ۳ ماده ۳ به حمایت خاص از کودکان پرداخته و استفاده از صغار را برای نگهداری، نمایش، عرضه، فروش و تکثیر نوارهای غیرمجاز موضوع این قانون، مستوجب حداکثر مجازات دانسته است. اصلاحیه این قانون در سال ۱۳۸۶ با افزودن وسایلی مانند لوح‌های فشرده صوتی یا تصویری در ماده ۱۰، انتشار

1- Pornographic

آثار مستهجن و مبتذل را از طریق ارتباطات الکترونیکی و سایت‌های کامپیوتری یا وسیله و تکنیک مشابه دیگر، از مصادیق تکثیر و انتشار محسوب داشته است و حمایت خاص از کودکان را در تبصره ۳ ماده ۳ حفظ کرده است.

قانون ممنوعیت به کارگیری تجهیزات ماهواره مصوب ۱۳۷۳ نیز با هدف مقابله با تهاجم فرهنگی به ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره و مجازات برای این عمل روی آورده است و قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴ اشاعه فحشاء و منکرات و انتشار عکس‌ها و تصاویر و مطالب خلاف عفت عمومی را مستوجب مجازات دانسته است و ماده ۱۲ آیین‌نامه تأسیس و نظارت بر نحوه کار و فعالیت کانون‌های آگهی و تبلیغات مصوب ۱۳۵۸ شورای انقلاب در بند (چ) تبلیغ کالاهای بازرگانی و خدمات تجاری را در کودکان، دبستان‌ها و دبیرستان‌ها ممنوع کرده است.

علاوه بر این، ایران طبق قانون اجازه الحاق دولت ایران به پروتکل اصلاحی ۱۹۱۰م راجع به جلوگیری از اشاعه نشریات منافی عفت و مستهجن مصوب ۱۳۳۷، به این کنوانسیون پیوسته است و مطابق ماده ۹ قانون مدنی مواد این کنوانسیون جزو قوانین داخلی محسوب می‌شوند.

لوائح تدوین شده توسط قوه قضائیه نیز به مسأله کودک و حفظ سلامت حریم خصوصی او توجه کرده‌اند. ماده ۹ لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان که در سال ۱۳۸۷ به هیأت دولت تقدیم شده است، برقراری ارتباط ناصحیح با کودک شامل تحریک، ترغیب، یا فریب کودک و نوجوان به فرار از خانه یا مدرسه یا ترک تحصیل را جرم‌انگاری نموده است. ماده ۱۳ نیز عرضه، در اختیار گرفتن، وادار یا اجیر نمودن کودک و نوجوان برای فحشاء یا ترغیب، تشویق و یا فراهم نمودن موجبات فحشاء را مستوجب حبس نموده است. برقراری عمل منافی عفت غیر حدی با کودک و نوجوان (ماده ۱۴)، استفاده از کودک و نوجوان برای تهیه، تولید، توزیع، تکثیر، نمایش، فروش و نگهداری آثار سمعی و بصری مستهجن و مبتذل (ماده ۱۵)، واردات و صادرات موضوعات و مضامین مستهجن یا مبتذل با

موضوع کودک و نوجوان (ماده ۱۶)، ارائه موضوعات و مضامین مستهجن و مبتذل به کودکان یا در دسترس آنها قرار دادن (ماده ۱۷)، به کارگیری کودک و نوجوان در ارتکاب جرم و آموزش دادن شیوه ارتکاب جرم، تحریک، ترغیب، تشویق یا فریب آنان به ارتکاب جرم (ماده ۲۴)، از این گونه موارد است. همچنین ماده ۲۳ لایحه به حمایت از حریم خصوصی اطلاعاتی کودک می‌پردازد. مطابق این ماده افشای مشخصات یا هویت کودک و نوجوان بزه‌دیده یا در معرض خطر، از طریق رسانه‌های گروهی و یا توزیع، تکثیر، انتشار و نمایش عکس و مانند آن جرم محسوب می‌شود و مرتکب به حبس یا جزای نقدی محکوم می‌گردد. ماده ۳۵ پس از اعلام تکلیف مددکاران اجتماعی به‌زیستی در خصوص وضعیت مخاطره آمیز کودک، در تبصره مقرر می‌دارد که سؤالات و تحقیقات (از کودک) باید به موضوع مورد بررسی محدود شود و تدابیر و اقدامات کافی برای جلوگیری از انتشار و افشای اطلاعات اتخاذ گردد. این تبصره ضمن اعلام ممنوعیت ورود به حریم خصوصی کودک و خانواده به عنوان یک اصل، با بیان استثناها، مقرر می‌دارد که این استثنا باید به قدر متیقن (موضوع تحقیق در خصوص کودک) محدود شود و اطلاعات نیز از حریم خصوصی کودک و خانواده خارج نشود.

لایحه رسیدگی به جرایم اطفال و نوجوانان در خصوص کودکان معارض با قانون (بزهکار)، انجام تحقیقات را بر عهده دادگاه اطفال قرار داده است و دادگاه کلیه وظایفی را که طبق قانون به عهده ضابطان دادگستری و دادرست، رأساً انجام می‌دهد. این امر برای حمایت از حریم خصوصی اطلاعات کودک است. به منظور رعایت حریم خصوصی کودک معارض با قانون، جلسه رسیدگی دادگاه اطفال و نوجوانان غیر علنی برگزار می‌شود (ماده ۲۰). ماده ۲۱ نیز انتشار جریان رسیدگی یا افشای هویت یا مشخصات کودک معارض با قانون را به وسیله مطبوعات و سایر رسانه‌های گروهی یا به هر طریق دیگر ممنوع نموده است. در این لایحه نیز همانند لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان، انجام تحقیقات در خصوص وضع کودک معارض با قانون با جلب نظر متخصصان و مددکاران

اجتماعی صورت می‌گیرد (ماده ۲۲) و هیچ‌کس از جمله ضابطان حق ورود به حریم خصوصی کودک و خانواده او را ندارند.

یافته‌های پژوهش

حریم خصوصی به عنوان یک حق برای کودک شناخته شده است، اما این حق نسبی است و اعمال آن منوط به محدودیت‌هایی است. از سوی دیگر، شناسایی تربیت به عنوان یک حق برای کودک ایجاب می‌نماید در صورت تعارض بین این دو حق، با در نظر گرفتن معیار اصلی «منافع عالی‌ه کودک» مندرج در ماده ۳ کنوانسیون حقوق کودک، حق کودک بر تربیت را که به عنوان حق و تکلیف والدین نیز شناخته شده است، در اولویت قرار دهیم. توجه به این نکته ضروری است که محدود کردن حق باید مطابق قانون و محدود به قدر متیقن باشد، لذا ورود به حریم خصوصی اطلاعات و ارتباطات کودک باید در حد ضرورت صورت گیرد، ضمن اینکه نحوه ورود نیز باید با حفظ کرامت انسانی او باشد. ارائه چنین ضابطه‌ای برای تشخیص جواز نقض حریم خصوصی کودک، شاید به سلیقه‌ای شدن آن در اجرا بینجامد، اما باید توجه کرد که تفاوت‌های جسمی، روحی - روانی و شخصیتی کودکان نیازهای تربیتی متفاوت را می‌طلبد و استفاده از ضابطه‌های غیر قابل انعطاف، پاسخگو نخواهد بود.

قوانین ایران حمایت کاملی از حریم خصوصی کودک و مصون نمودن آن از تعرض‌های غیراخلاقی و مضر به تربیت کودک به عمل نیاورده است؛ اما لوایح تنظیمی توسط قوه قضائیه در ارتباط با کودک تا حدی در این راستا موفق بوده است. مع‌هذا تبیین رابطه اولیای قانونی با حریم خصوصی کودک و تعیین معیارهای ورود به این حریم که در قوانین، لوایح و طرح‌ها مغفول مانده است، ضرورت دارد.

منابع و مأخذ

- اسدی، لیلسادات، «بررسی مفهوم کودک با رویکردی به حوزه کیفر»، تهران، ندای صادق، فصلنامه فقه و حقوق اسلامی دانشگاه امام صادق واحد خواهران، سال ۱۲، شماره ۴۵-۴۶، بهار و تابستان ۱۳۸۶
- امیر ارجمند، اردشیر، *مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر*، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۱، چاپ اول
- انصاری، باقر، *آزادی اطلاعات*، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۸۷، چاپ اول
- بیلیس، جان و اسمیت، استیو، *جهانی شدن سیاست: روابط بین‌المللی در عصر نوین*، ترجمه ابوالقاسم راه چمنی و دیگران، تهران، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌الملل ابرار معاصر، ۱۳۸۳، چاپ اول
- جعفری دولت آبادی، عباس، «بررسی حق حریم خصوصی»، *تعالی حقوق*، اهواز، دادگستری کل استان خوزستان، شماره اول، مهر ۱۳۸۵
- جلالی فراهانی، امیر حسین، «مزیت‌ها و محدودیت‌های فضای سایبر در حوزه آزادی بیان، آزادی اطلاعات و حریم خصوصی»، *مجله حقوقی دادگستری*، شماره ۵۹، تهران، نشر روزنامه رسمی، تابستان ۱۳۸۶
- رحمدل، منصور، «حق انسان بر حریم خصوصی»، تهران، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، شماره ۷۰، ۱۳۸۴
- سیف، علی اکبر، *روانشناسی پرورشی*، تهران، انتشارات آگاه، ۱۳۸۳، چاپ دوازدهم
- فیرحی، داود، «جهانی شدن و مسئله تربیت»، *مجموعه مقالات جهانی شدن*، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی سازمان آموزش و پرورش تهران، ۱۳۸۲، چاپ اول
- قاضی (شریعت پناهی)، ابوالفضل، *بایسته‌های حقوق اساسی*، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۲، چاپ دوازدهم

کری، پیتر و ساندرز، جو، **حقوق رسانه**، ترجمه حمید رضا ملک محمدی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۶، چاپ اول

مطهری، مرتضی، **تعلیم و تربیت در اسلام**، تهران، انتشارات الزهراء، ۱۳۸۲، چاپ اول

وکیل، امیر ساعد و عسکری، پوریا، **نسل سوم حقوق بشر - حقوق همبستگی**، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۳، چاپ اول

ون بورن، جرالدين، «**ایران و معیارهای بین‌المللی دادرسی نوجوانان**»، مجموعه سخنرانی‌های ارائه شده در کارگاه آموزشی دادرسی ویژه نوجوانان (سویس)، تهران، صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف)، ۱۳۷۸، چاپ اول

—، **سده قانونگذاری، معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه**، تهران، نشر روزنامه رسمی، ۱۳۸۸، چاپ اول

—، «**لایحه حریم خصوصی**»، اداره کل قوانین مجلس شورای اسلامی،

۱۳۸۴-۱۳۸۵

⊕ Brown lie, Ian and S.Goodwin-gill, Guy, **Basic documents on Human Rights**, New York, Oxford University Press, Fifth Edition, 2006

⊕ **Convention on the Rights of the Child**, 1989

⊕ **European Convention on Human Rights**, 1950

⊕ **General Comment**, 1988

⊕ **International convenient on Civil and Political Rights**, 1966

⊕ Mow bray, Alastair, **European Convention on Human Rights**, New York, Oxford University Press, Second Edition, 2007

⊕ **Universal Declaration of Human Rights**, 1948

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی